

דף שבועי

בס"ד

פרשת ויצא, תשפ"ב, מספר 1444

פרק האימהות רחל ולאה (בר' כט:לא – ל:כז) איילת סיידלר

מבוססים על שיקולי תוכן – היחידה עוסקת בסיפורי הלידות של שתי האימהות, וכן על שיקולים ספרותיים – ליחידה מסגרת המתארת את מעורבותן של א-לוהים באפשרות של האימהות ללדת, תוך שימוש במטבע לשון זהה:

בפתיחה: וַיָּרָא ה' כִּי שָׂנוּאָה לֵאָה וַיִּפְתַּח אֶת רִחְמָהּ (לא);

בסיום: וַיִּזְכֹּר אֱ-לֹהִים אֶת רַחֵל... וַיִּפְתַּח אֶת רִחְמָהּ (כב).

היחידה הספרותית השלמה מחולקת לשש פסקאות המתמקדות כל פעם באחת מן האימהות לסירוגין. פסקה אחת בלבד, סיפור הדודאים, מפיגשה בין האימהות. להלן החלוקה לפסקאות.

1. לידת בני לאה (בר' כט:לא-לה)

וַיָּרָא ה' כִּי שָׂנוּאָה לֵאָה וַיִּפְתַּח אֶת רִחְמָהּ וְרַחֵל עֲקָרָה ... וַתַּעֲמַד מִלְּדֹת.

2. רחל מתמודדת עם עקרותה (בר' ל:א-ח)

וַתֵּרָא רַחֵל כִּי לֹא יִלְדָה לְיַעֲקֹב וַתִּקְנֶה רַחֵל בְּאֶחָתָהּ וַתֹּאמֶר אֵל יַעֲקֹב ... וַתִּקְרָא שְׁמוֹ נַפְתָּלִי.

3. לאה מתמודדת עם עקרותה (המשנית) (בר' ל:ט-יג)

וַתֵּרָא לֵאָה כִּי עֲמָדָה מִלְּדֹת וַתִּקַּח אֶת זֶלְפָּה ... וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ אָשֶׁר.

4. סיפור הדודאים (בר' ל:יד-טז)

וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן בְּיָמֵי קֶצִיר חֲטִים וַיִּמְצָא דוּדָאִים ... וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ בְּלִילָה הַזֹּאת.

5. המשך לידת בני לאה בעקבות היענות א-לוהית (בר' ל:יז-כא)

וַיִּשְׁמַע אֱ-לֹהִים אֶל לֵאָה וַתֵּהָר וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֶּן חֲמִישִׁי ... וַתִּקְרָא אֶת שְׁמָהּ דִּינָה.

6. לידת בן לרחל בעקבות היענות א-לוהית (בר' ל:כב-כז)

וַיִּזְכֹּר אֱ-לֹהִים אֶת רַחֵל וַיִּשְׁמַע אֶלֶיהָ אֱ-לֹהִים וַיִּפְתַּח אֶת רִחְמָהּ וַתֵּהָר וַתֵּלֶד בֶּן ... וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יוֹסֵף.

הפסקאות ניתנות לחלוקה לצמדים על פי תוכן ולשון. הפסקה השנייה והשלישית פותחות כל אחת בתיאור של הפנמת מצב העקרות על ידי האם:

ספר בראשית מקדיש פרקים אחדים לאימהות האומה – שרה, רבקה רחל ולאה. בשונה מרוב סיפורי האבות והאימהות בספר בראשית, בפרקים אלה האימהות הן הדמויות הראשיות, בעוד שהאבות מופיעים בהם כדמויות משניות בלבד.¹ בין פרקים אלה נוכל למנות את בר' ט"ז (שרה), הגר ולידת ישמעאל; בר' כט:לא – ל:כג (לאה ורחל יולדות בנים ליעקב), ובר' כ"ז (רבקה פועלת להעברת ברכת יצחק מבנה עשו לבנה יעקב).²

בפרקים אלה האימהות עוסקות במה שנתפס במקרא כיעודן המבורך – דאגה להמשכיות המשפחה.³ הן עושות זאת באמצעות מאמץ להתגבר על מצוקת עקרותן ולהביא ילדים לעולם (שרה, לאה ורחל), או באמצעות דאגה לברכת הבן הראוי להמשיך את השושלת המשפחתית (רבקה). העובדה שהאימהות מופיעות בסיפורים אלה כדמויות ראשיות משקפת הערכה למרכזיות תפקידן בתחום המשכיות המשפחה. פרקים אלה מאפשרים היכרות מעמיקה עימן, תוך הצצה לעולמן הפנימי. בדברים הבאים אתייחס לפרק העוסק בשתי האימהות (והאחיות) רחל ולאה.

חלוקת הפרקים הקיימת בפסוקים המתארים את לידת בני לאה ורחל ליעקב, אינה תואמת את הגבולות הספרותיים של יחידה זאת. נראה כי גבולות הסיפור הם בר' כט:לא – ל:כג. גבולות אלה

* ד"ר איילת סיידלר מרצה בביה"ס ללימודי יסוד ובמדרשה, מפמ"ר תנ"ך בחמ"ד.

1 יש הסוברים כי בפרקים אלה האבות מתגלים כפסיביים (ראו לדוגמה: יאיר זקוביץ, **מקראות בארץ המראות**, תל אביב תשנ"ה, עמ' 17). אך הבנת הפרקים כמעמידים במרכז את האימהות מבהירה, שאין לראות בעיצוב האבות בהם מגמה לתארם כדמויות פסיביות. נראה יותר שהבלטת דמות האימהות מחייבת את עמעום דמות האבות, המופיעים על פי רוב כדמויות ראשיות, ותיאורם כמי שמצייתים ונענים לפעולות שנוקטות האימהות – גיבורות הסיפור.

2 רבקה מככבת גם בסיפור נישואיה ליצחק בפרק כ"ד, אם כי העבד הוא הדמות הראשית שם. רבקה אינה פועלת כדי להיחלץ מעקרותה, כפי שנוהגות שאר האימהות, אך נקודה זו ראויה לדיון נפרד.

3 ראו אוריאל סימון, "וילך מנוח אחרי אשתו - מקום האשה בחברה המקראית", בתוך: **בקש שלום ורדפהו**, תל אביב 2002, עמ' 98-100.

סיפור זה מותיר אותנו עם תמיחות רבות: האם תגובת לאה לבקשת רחל הייתה תגובה ראויה? האם הצעת הפתרון שהציעה רחל הייתה ראויה? באיזה אופן מהווה פתרון חד פעמי זה מענה למצוקתה של לאה? מה עלינו להסיק מתיאור יציאתה של לאה לקראת יעקב? ובעיקר – מה בא הסיפור בכללותו להשמיענו?

בהתבסס על מבנה הסיפור ברצוני לטעון, שסיפור הדודאים מהווה נקודת מפנה בסיפור. לפני מופיעות שתי פסקאות העוסקות במצוקת העקרות ובפתרונה ה"טבעי" – מתן שפחה ליעקב, ולאחריו יש שתי פסקאות המתארות את ההיענות הא-לוהית לפניית האימהות אליו: "וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים" שמיעה זו היא שלב נוסף ביחסו של א-לוהים לאימהות. בתחילה א-לוהים מסייע לאימהות "מיוזמתו": "וַיֵּרָא ה'", "וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים", ולבסוף התערבותו מתוארת כהיענות לפנייתן: "וַיִּשְׁמַע". השמיעה לקולן של האימהות מעידה על קרבה ויחס דיאלוגי בין אלוקים לביןן. מיקומו של סיפור הדודאים בתווך מעורר לכאורה את התחושה, שסיפור זה הוביל להיענות א-לוהית לקול האימהות, אך מה יש בסיפור זה שגרם לו לשמוע לקולן של האימהות?

בסיפור הדודאים מתואר לראשונה דיאלוג בין שתי האימהות. רחל, הנאבדת עם אחותה: "נִפְתְּלוּ אֱלֹהִים נִפְתְּלוּ עִם אַחֲתִי" (בר' ל:ח), אוזרת עוז ומבקשת ממנה בקשה הקשורה במצוקתה – העקרות: "תְּנֵי נָא לִי מִדּוּדָי בְּנֵיךָ" (בר' ל:יד). לאה מגיבה לפנייה בהאשמה החושפת את מצוקתה שלה: "הַמַּעַט קָחְתְּךָ אֶת אִישִׁי וְלָקַחְתְּ גַם אֶת דּוּדָי בְּנֵי?" (שם:טו). רחל מוותרת על יעקב ללילה אחד, ולא נותנת לרחל את מבוקשה – דודאים.

הדיאלוג בין רחל ללאה אינו מתנהל על מי מנוחות; רחל מותקפת על בקשתה. בהמשך רחל מציעה פתרון למצוקת אחותה, פתרון שלמעשה אינו פותר את הבעיה... נראה שהדיון בנקודות הכאב אינו פשוט לאף אחת מן הנשים, אולם ייתכן שהצלחתו היא בעצם קיומו... העובדה שמתקיים שיח בין האימהות, שבו כל אחת חושפת את מצוקתה ואת כאבה, העובדה שכל אחת נעתרת לשנייה, גם אם בדבר פגוע כמו דודאים, וגם אם לפרק זמן קצר כמו ויתור חד פעמי על יעקב, ובעיקר העובדה שכל אחת רואה את מצוקת אחותה-צרתה, עשויה להיות הזרז המביא בעקבותיו את היענותו של א-לוהים לקולן של כל אחת מן האימהות.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
 עורכת לשון: רחל הכהן שיף

"וַיֵּרָא רָחֵל" (בר' ל:א) "וַיֵּרָא לָאָה" (שם:ט), ומתארות כיצד האימהות פותרות את מצוקת עקרותן (הקבועה או המשנית) "בדרך הטבע", באמצעות מתן שפחה ליעקב. שתי הפסקאות מסתיימות במתן שם "וַיֵּרָא אֶת שְׁמוֹ".

הפסקאות החותמות את היחידה (חמש ושש) פותחות גם הן בלשון זהה, ומתארות את היענותו של א-לוהים לפניית האימהות: "וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶל לָאָה וַתֵּהָרֵם..."; "וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת רָחֵל... וַתֵּהָרֵם...". (בר' ל:ז, כב), ומסתיימות גם הן במתן שם.

כפי שנאמר לעיל, פסקת הפתיחה ופסקת הסיום מתארות את מעורבות א-לוהים בלידה באמצעות מטבע לשון זהה – פתיחת רחם: "וַיִּפְתַּח אֶת רַחְמָהּ" (בר' ל:כב). יוצא אם כן, שפסקת הסיום בסיפור מקבילה לשתי פסקאות; היא מקבילה לפסקה הראשונה הפותחת את הסיפור, בכך שבשתי הפסקאות ה' פותח את רחמן של לאה ורחל ב"יוזמתו": "וַיֵּרָא ה' כִּי שָׁנְאוּהָ לָאָה" (בר' כט:לא); "וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת רָחֵל" (בר' ל:כב). והיא מקבילה לפסקה החמישית הקודמת לה בכך שבשתי הפסקאות האימהות יולדות בעקבות היענות א-לוהית לפנייתן: "וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת לָאָה" (בר' ל:ז); "וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים" (שם:כב). פסוק הפתיחה של הפסקה האחרונה מקשר אותה לשתי הפסקאות: "וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת רָחֵל [פסקה 1] וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת לָאָה [פסקה 5] וַיִּפְתַּח אֶת רַחְמָהּ [פסקה 1]" (שם:כב).

נציין כי פנייתן של האימהות לא-לוהים אינה מפורשת בפרק, אך שמו של א-לוהים נישא בפיהן במסגרת מתן השמות לילדיהן. האימהות מכריזות במתן השמות על נוכחותן, מעורבותן ויחסו אליהן: "רָאָה ה' בְּעֵינַי..."; (בר' כט:לב); "דָּנְנִי אֱלֹהִים..."; (בר' ל:ו) ועוד.

כידוע, זיהוי מבנה של פרק הוא אמצעי בלבד. בעזרת זיהוי המבנה נוכל להעמיק במשמעות העולה מהפרק כולו. ברצוני להתמקד בעניין אחד העשוי להתפרש באמצעות מבנה הפרק – סיפור הדודאים.⁴

סיפור הדודאים (בפסקה הרביעית) מותיר את הקורא במבוכה, בין השאר בשל הניסיון להבין מהו המסר שאותו רצתה התורה ללמד באמצעות תיאור ההתרחשות הזו. על פי הסיפור, ראובן הביא לאימו דודאים (צמח הקשור בתשוקה ו/או פריז),⁵ רחל ביקשה מלאה לקבל מהדודאים, ובתגובה האשימה לאה את רחל שהיא לוקחת ממנה את בעלה וכעת מעוניינת לקחת ממנה גם את דודאי בנה (למרות שרחל בקשה מהדודאים, ולא את כולם). רחל הציעה לפתור את הבעיה בכך ש"השאלה" את יעקב ללילה אחד ללאה, ועקב כך נעתרה לאה להצעה. כאשר חזר יעקב מן השדה, יצאה לאה לקראתו, ובישרה לו על זכייתה בו בתמורה לדודאים.

4 למשמעויות שונות ורבות הנלמדות ממבנה הפרק ראו יונתן גרוסמן, יעקב סיפורה של משפחה, ישראל 2019, עמ' 249-270.

5 ר' פטאי ומ' זהרי, "דודאים", אנציקלופדיה מקראית, כרך ב, עמ' 645-646.